

Prikaz knjige

Nikola Rašić, *Šijaci i Šokci u Požeškoj kotlini. Etnolingvističko i književnopovijesno istraživanje.*

Slavonski Brod – Požege: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Povijesno društvo Požege, 2025., 326 str.

DOI: <https://doi.org/10.11567/met.2026.6>

Pred nama je knjiga Nikole Rašića *Šijaci i Šokci u Požeškoj kotlini. Etnolingvističko i književnopovijesno istraživanje.* Autor je Požežanin, iz sela Vidovci, a ova knjiga govori o požeškom identitetu kako kaže autor ili barem jednom segmentu identiteta Požežana, a temelj knjige je književnost o Požegi i požeška književnost, od Vilima Korajca nadalje. I ne samo požeška, literatura je brojna, od književnih djela do leksikografije, uključivo s prostora bivše Jugoslavije, pa i šire. Središnja tema knjige su Šijaci i Šokci u Požeškoj kotlini, ali i izvan nje, na što upućuju brojna povijesna, leksikografska i književna istraživanja i spoznaje. Zanimljivo, autor je požeški domorodac, rekli bi Dalmatinci *fetivi* Požežanin, ali nije čuo za termin Šijak, pojam Šokac mu nije bio nepoznat, ali nije baš češće korišten u njegovom djetinjstvu. Sve su to kontekstualni razlozi za analizu, istraživanje i pokušaj spoznaje o tome tko su Šijaci i Šokci u Požeškom kraju i šire. Kako navodi autor knjige, Vilim Korajac tvrdi da Osječani i Đakovčani Šijacima nazivaju ljude iz Požege. Šijak je etnonim, rabi se samo u Požeškoj kotlini, a uporaba mu je folklorne i šaljive naravi, tu je prisutan humor i

samoporuga, slično kao u pjesmi Grigora Viteza Antun Tun. Požežanin je inače Slavonac, piše Rašić, a kad se smije, onda je Šijak, a Šijak je vedro lice Požege. Prema autoru, u podpučkim selima, na sjevernom rubu Kotline, nastanjeni su Šijaci, a na jugoistoku Šokci, dok u nekima selima nije prisutan nijedan od tih etnonima. Nisu samo Slavonci i Hrvati pisali o ovoj temi. Rašić navodi Friedrich Salomon Kraussa, koji je svoj prijevod Šijaka izdao 1898. g. u Beču. Krauss, prema Rašiću, svoju porugu iznosi kao vanjski promatrač i samodeklarirani mrzitelj svega što nosi hrvatsko ime, dakle s namjerom da naudi, dok se Korajac Šijacima ruga kao svomu narodu, istinski papreno, ali ne i zlonamjerno. To je šala na vlastiti račun i u tome je bitna razlika. Korajac je doista unutarnji promatrač, a Krauss više izvanjski sudac. O Šijacima je pisao Franjo Ciraki, hrvatski književnik i gradonačelnik Požege, koji je 1908. napisao libreto za lirsku operu *Otmica*. Novine *Šijak* izlazile su 1921. – 1922., 1924. – 1925., i 1931., te *Požeški Šijak* od 1938. do 1941. godine. Tridesetih godina u Požegi djelovalo je lovačko društvo „Šijak” a i danas postoji lovačka udruga „Šijak” u Požegi i u Alagincima. To upućuje na povijesnu prisutnost toga pojma, koji je u aktualnom vremenu činilac kulture sjećanja. Požeški list „Slavonac” u međuraću često rabi taj naziv (npr. za vinare iz Ruševe), tako da se može zaključiti kako je u to doba etnonim Šijak bio proširen kao dičan samonaziv Požežana, ističe autor knjige, Nikola Rašić. Naziv Šijaci istraživači su zabilježili u našičkom kraju, navo-

deći da su Šijaci oni preko planine. Zovu se Šijaci zato što su svi Slavonci nosili marame oko vrata i vezali ih sprijeda, jedino su oni vezali odstraga, na šiji. Etimologija šijak dolazi od šiti, šivati, oni koji sami sebi šiju odjeću ili šija kao vrat i pokrivanje vrata maromom odstraga. Šijake spominje i Josip Eugen Tomić, književnik iz Požege u romanu *Opančarova kći*, a i on navodi da se Šijaci tako zovu jer su košulje zakapčali na šiji, a ne ispod vrata kako se to obično radi. Klub Šijaka u Zagrebu osnovao je Pavao Jušić rodnom iz Pleternice, klub je osnovan 1929. godine, a tu je zabilježen zajednički doček Nove Godine, zatim Grgurevo, najvažniji datum kod zagrebačkih Šijaka, nešto kao kirvaj ili slava. O Šijacima mišljenje ima i Luka Ilić Oriovčanin, pjesnik i etnolog iz Oriovca. Prema njemu, Gradišćani su postali Šijaci tek nakon što su uključeni u Požešku županiju i prestali biti Graničari ukidanjem Vojne Krajine. Šijaci su žitelji Požeške kotline, oni koji nisu potpadali pod Granicu. Prisutne su i podjele po etničkom kriteriju, Vlasi i Šokci, a socijalnopolitički tu su Graničari i Pauri, jedni koji čuvaju granicu od Turaka, a drugi koji se bave zemljoradnjom. Tu su i druge manjine, Česi – Pemci, Nijemci – Švabe, Slovaci – Totovi, dok Bosanci, Hercegovci i Ličani već donose svoje etnonime. Uglavnom Šijaci i Šokci su samo stariji Požeške kotline, sve Hrvati i katolici. Šokci za Šijake smatraju da su malo zaostali u odnosu na njih. Više požeških književnika pišu o Šijacima, a to su Miroslav Kraljević, Janko Jurković, Josip Eugen Tomić, Franjo Ciraki, a od pisaca izvan Slavonije Šijake spominju August Šenoa i Ante

Kovačić. Šijaci se pojavljuju u hrvatskim i srpskim rječnicima. Tako požeški pisac Antun Kanižlić sredinom 18. st. kaže da se u Požegi za seljake ranije rabio naziv Šokac, a Šijake ne spominje. U Kanižlića su Šokci samo seljaci, a Požežani su onda purgeri, građani. Vladimir Mažuranić u hrvatskom pravno-povijesnom rječniku koristi požeško značenje kao primarno. Mažuranić se oslanjao na Vjekoslava Klaića koji piše da su Šijaci požeškog polja čisti Hrvati, krepki i marljivi. Nadimak je šaljiv, implicira ruganje. Vjekoslav Klaić ističe da su za njega to žitelji Požeštine, ali Hrvati, on ne spominje Srbe. Kako ističe autor knjige Nikola Rašić, u Klaića je, dakle, Hrvat sve i svuda. To ga ne priječi da veći dio spoznaja o Šijacima uzme od Vuka, koji pak tvrdi da su Srbi svi i svuda. Ovi autori zanemaruju ostale nacionalne zajednice, što pokazuje tendenciju jačanja i širenja vlastite nacije (hrvatske, srpske) na što veći teritorij. Jezik i religija jesu činioci nacionalnog identiteta, ali jezik je prioritet u toj integracijskoj priči, jer on sa štokavštinom može objediniti sve „naše“, Hrvate i Srbe, ovisno o perspektivi i kutu gledanja. Kako ti termini izgledaju u srpskim rječnicima? Vuk Stefanović Karadžić navodi da Hercegovci zovu Šijacima sve Srblje, a srpski etnogeograf J. Cvijić osvrće se na naziv Šijak kao na egzonom, tj. ime koje se nadijeva drugim skupinama ljudi (*Spitzname*) uglavnom s namjerom zadirkivanja, poruge ili šale. Šijak je tako uglavnom definiran kao podsmješljiv nadimak kojim se uzajamno nazivaju stanovnici više krajeva štokavskog područja zbog razlika u govoru. Kako su interpretirani Šijaci u Slavoniji i drugi etnonimi u Požegi?

Luka Ilić Oriovčanin, pjesnik i etnolog iz Oriovca, ističe da su Gradišćani postali Šijaci tek nakon što su uključeni u Požešku županiju i prestali biti Graničari ukidanjem Vojne krajine. Šijaci su žitelji Požeške kotline, oni koji nisu potpadali pod Granicu. Prisutne su i podjele po etničkom kriteriju, Vlasi i Šokci, zatim prema socijalno-političkom, Graničari i Pauri, a tu su i druge manjine, Česi – Pemci, Nijemci – Švabe, Slovaci – Totovi, dok Bosanci, Hercegovci i Ličani već donose svoje etnonime. Uglavnom Šijaci i Šokci samo su starosjedioci Požeške kotline, sve Hrvati i katolici. Šokci za Šijake smatraju da su malo zaostali u odnosu na njih. Pored Paura, postoji etnonim Puvari, a to su oni što su jeli puhove, vezani za sela u pleterničkom kraju, Tulnik, Resnik, Buk. Požeški književnici, kao što su Miroslav Kraljević, Janko Jurković, Josip Eugen Tomić, Franjo Ciraki, pišu o Šijacima, a od pisaca izvan Slavonije Šijake spominju August Šenoa i Ante Kovačić. Ikavica je bila važno obilježje jezika u Požeštini u dužem razdoblju. Kako Rašić zapaža, ikavica se u Požeštini počela gubiti 70-ih godina 20. st., kada su maha uzele masovne migracije iz dinarskih ijekavskih područja. Tomu je pridonijelo širenje televizije i radija te opće školovanje. Ijekavica je definitivno pobijedila, ali ona tu nije novi govor, bilo ga je posvuda u Kotlini za vrijeme Turaka (govor Srba i Bosanaca stiglih s Turcima) i nakon njihova povlačenja (doseljenici iz južnih dinarskih krajeva, Hrvati i novi Srbi). Šijaci su i geografska odrednica, pa tako zovu Bosance iz doline Drine ili Bosanske Posavine, općenito su to termini za Srbijance, odnosno Šuma-

dince iz Kneževine Srbije. No pored svih ovih upotreba etnonim Šijak zadržao se samo u Požeškoj kotlini. Važno je primijetiti da se etnonimi Šijak, Šokac i Bunjevac javljaju u isto vrijeme na sjeveru Hrvatske i Vojvodine, nakon dinarskih seoba s kraja 16. do kraja 18. stoljeća. Možemo znači pretpostaviti da su se termini Šokac, Bunjevac (pa i Šijak), doneseni s dinarskog područja, počeli širiti na lokalni puk autohtona podrijetla s obiju strana Save, o čijim etnonimima prije dolaska Turaka ništa ne znamo. U Hrvatskoj enciklopediji (2021) Šijaci su subetnički etnonim stanovnika Požeštine. Podrijetlo naziva Šijak nije razjašnjeno. Pretpostavlja se da su Šijaci potomci Hrvata starosjedilaca toga kraja iz predturskih vremena, koji su pod Lukom Ibrišimovićem, gvardijanom veličkoga franjevačkog samostana, podigli ustanak i pomogli habsburškoj vojsci te vojsci hrvatskog bana da potkraj 17. st. protjera Osmanlije iz Podunavlja. U Požeštinu su se nakon toga useljavali Hrvati Šokci, no njihov razmjerno malen broj nije uspio potisnuti starosjedilački šijački sloj. Pleternički i požeški povjesničar Dragutin Pavličević kaže: „U Požeštini je tijekom 19. i u prvoj polovici 20. st. uobičajen lokalni naziv za stanovnike bio Šijaci, a manje Šokci, koji je češći u brodskoj Posavini sve do Županje. Oba naziva nisu objašnjena po postanku. Narod govori da su Šijaci bili oni seljaci koji su ovratnike na košuljama vezali otraga, sa šije. Bliže je istini da su Šijaci bili prastanovnici Požeštine prije dolaska Osmanlija, a Šokci doseljenici iz Bosne nakon oslobođenja Slavonije od Turaka 1687. godine“. Zaključno, identitet Šijak nosi porugu samom

sebi, ali i inzistiranje na svojoj posebnosti, na posebnosti stanovnika požeškog kraja. Ljudska glupost važan je segment ljudske povijesti, barem toliko kao ljudska pamet, a granice između pameti i gluposti ionako su fluidne. Poruka na kraju

knjige glasi: ljudska glupost se ne može izbjeći, ali ona ne smije postati poredak. Nema li boljeg upozorenja upravo u vremenu sadašnjem, na ovom fluidnom, neizvjesnom i prijetućem početku dvadesetprvog stoljeća!?

Dragutin Babić
Institut za istraživanje migracija, Zagreb